

Postmodernismen en användbar men opålitlig bundsförvant

Postmodernismen kan bidra till kritiska förhållningssätt inom modernismen. I dess moderata form erbjuder den premisser som utan vidare kan integreras både i kritisk och liberal teori. Men postmodernismen är en opålitlig bundsförvant. Den representerar en kunskapsteoretisk konkurs som undergräver alla möjligheter till normativ kritik.

En viktig historikerdebatt är under utveckling i *Kvinnovetenskaplig tidskrift*. Christina Carlsson Wetterberg publicerade i nr 3 -92 en tänkvärd artikel om förhållandet mellan könsteori och empirisk historieforskning. Artikeln utgjorde bl a en kritisk kommentar till *Yvonne Hirdmans* begrepp "genussystem" – något som fått stort inflytande inom den historiska forskarmiljön i Sverige. Därigenom har vi uppnått något så fruktbart som en tydlig meningsskiljaktighet mellan två av Nordens ledande kvinnohistoriker. Dessutom rör det sig om en motsättning omfattande en rad mycket centrala problemställningar som är relevanta både för den feministiska teoribildningen och för den historiska forskningen.¹

Fram till slutet av 1980-talet präglades i stort sett den nordiska kvinnohistorien dels av en empirisk, aktörinriktad tradition, dels av en strukturalistisk och mer teoretiserande. Den förstnämnda motsvarar den mest framträdande traditionen inom den norska historieforskningen under de senaste generationerna med *Ottar Dahl* och *Jens Arup Seip* som centrala premisskapare. Den här traditionen bygger på avisandet av "modellernas tyranni" och på metodologisk individualism. Vidare har den starkt understrukit historieämnets individualiserande karaktär.²

Den andra traditionen, som har varit mycket starkare i Sverige, har sina rötter i ett strukturalistiskt tänkande och i moderniseringsteorier.³ Båda dessa traditioner står för en objek-

tiviserande historiesyn där sociala fenomen som kön, klass och nationalitet betraktas som faktiska, objektiva företeelser oberoende av kulturella tolkningsmönster.

Från mitten av 80-talet kom man alltmer att ifrågasätta båda de här synsätten, så som de hade utformats inom kvinnohistorien. Detta berodde inte minst på den poststrukturalistiska kritik som nådde våra kuster. Framför allt bidrog *Joan Scotts* författarskap till en plattform för kritiken av den rådande könsblinda historiesynen och gav därmed också ny legitimitet åt vårt forskningsfält. Med sin utgångspunkt i social- och arbetslivshistorisk kvinnohistorisk forskning och sin anknytning till engelsk marxism startade Scott en debatt som gav återklang hos oss i Norden. Hennes kritik kom på allvar att introducera en konstruktivistisk uppfattning av kön inom den nordiska kvinnohistorien.

Det här var startskottet för en omformulering av gamla ämnesmässiga positioner. Såväl empiriskt förankrad socialhistoria som strukturalistiska teoriansatser befanns otillräckliga när det gällde att förstå begreppet kön. Inom den socialhistoriskt baserade kvinnohistorien visade det sig svårt att ge könsbegreppet en självständig analytisk kraft när man studerade sociala och ekonomiska förändringsprocesser. Inom den strukturalistiskt baserade kvinnohistorien, byggd på patriarkatsmodeller, systemteorier etc, kunde problemet bli det motsatta. Aprioriska föreställningar om kvinnofortryck hade en tendens att överskugga kom-

plexiteten i den historiska verkligheten samt att göra problemformuleringar och tolkningar för enkla.¹

Med utgångspunkt i den pågående historikerdebatten vill jag i den här artikeln diskutera vår förståelse av kön.² Jag vill studera Hirdmans och Wetterbergs bidrag och diskutera deras ställningstaganden. Därefter vill jag presentera mitt eget alternativ som har sin utgångspunkt i poststrukturalistisk teori. Den överordnade frågan är huruvida det är möjligt att conceptualisera kön på ett sätt som är förenligt med empiriska studier av historiska händelser och förlopp.

Den här problemformuleringen leder till en aktualisering av av en rad välkända och mer allmänna frågor i historieämnets epistemologi. En av dem rör förhållandet mellan det determinerade och det skapande, mellan å ena sidan de gränser som omgärdar mänskligt liv och å andra sidan de möjligheter som finns att överskrida gränserna. En annan nära besläktad fråga rör relationen mellan intentionell och normstyrd handling. En tredje fråga berör förhållandet mellan konstruktivism och essentialism eller objektivism. Är människans själsamma genom alla tider som *Sigrïd Undset* sade, eller är den en produkt av det samhälle som människan lever i och formas av?

Kön som system

Hirdmans genussystem-begrepp lanserades 1984 på en doktorandkurs på Arbetslivscentrum i Stockholm och utvecklades under arbetet med den svenska maktutredningen. För *KvT*:s läsare presenterades det 1988, medan hennes bidrag i maktutredningens huvudrapport kom ut 1990.⁶ Hirdman ställer här en fråga som är central för all forskning om maktförhållanden och som man svårligen kan undvika inom kvinnohistorien: Varför tillmäts kvinnor generellt sett lägre socialt värde än män? Detta är en fråga som måste behandlas på teoretisk nivå – den kan inte direkt besvaras av enskilda empiriska studier.

Bland historiker finns det många som hävdar att den här sortens generella frågor inte hör hemma i vårt ämne. Historieforskningens fält utgörs av unika engångsföreteelser som

inte låter sig generaliseras, och historiska teorier siktar främst till att ge en sammanfattande och förklarande framställning av ett individuellt händelseförlopp. Hirdman sätter sig över den här normen och på den punkten är jag överens med henne. Föreställningen om den fullständigt individuella företeelsen är en illusion; inte ens historikern kan komma undan generella föreställningar och generaliserande teorier. För övrigt existerar det också inom vårt ämne etablerade uppfattningar om könskillnadernas karaktär och betydelse. Mycket ofta hör dessa förhållanden till ämnets implicita premisser, d v s förutsättningar som inte behöver formuleras explicit eftersom de tillhör den vedertagna kunskapen. För att kunna ta ställning till om den här kunskapen är adekvat eller inte, och för att kunna ändra den, krävs teoretisk reflektion.

Hirdmans teoriansatser är förankrade i en strukturalistisk tradition inom den svenska historieforskningen. Samtidigt har hon integrerat en del av poststrukturalismens reflektioner i sina resonemang. Hon avvisar "den stora berättelsen" om hur kvinnors underordning har uppstått och utvecklats i mänsklighetens historia. Här gör hon en viktig avgränsning: ett generellt mönster, ett generellt förtryck måste inte ha en generell förklaring. Därigenom avvisar hon det eviga letandet efter den första orsaken till kvinnors underordning och definierar "genus" som "föränderliga tankefigurer 'män' och 'kvinnor' (-) vilka ger upphov till – skapar – föreställningar och social praxis (-)". Samtidigt finner hon en viss "mönsterstruktur" i de här tankefigurerna, där hon urskiljer två bärande principer eller logiker. Den ena är den *dikotomiska* princip som fastslår att kvinnligt och manligt inte bör blandas. Den andra är den *hierarkiska* princip som säger att det manliga är överordnat det kvinnliga och därmed fungerar som norm.⁷

Kulturell ordning

Så som jag väljer att förstå Hirdman, fastställer hon därmed begrepp för några av de lätt identifierbara konventioner som har en styrande och normerande inverkan på handlingar. Hon vill fånga den reproducerande kraft som

Irina Nakhova, Friends and Neighbours (1994). Kappa, akrylmålning och elektronik.

finns i en rådande könsstruktur. Så här långt hyser jag stor sympati för hennes teoriansatser. Att identifiera innehållet i vissa logiker inom ett "genussystem" kan jämföras med att identifiera vissa grammatikaliska logiker i ett språk. Det finns där som ett regelverk, men utesluter inte av den orsaken en skapande verksamhet. Hirdman karakteriserar "genus" som en tankefigur. Jag förstår detta som att det är en *kulturell* ordning hon har i tankarna. Att begreppsfästa en kulturell ordning exkluderar inte i sig möjligheter i handlingsrummet och förhindrar inte heller analyser av förändringsprocesser. Vad det handlar om är ramverket samt de krafter som kan inverka hämmande på olika förändringsprocesser. Att fastställa begrepp säger heller inget om de nödvändiga följderna av en social ordning. Det förutsätter inte att man under alla sociala förhållanden måste finna samma mönsterstruktur, endast att det finns vissa kulturella mönster för tolkningar, handlingar och problemlösningar.⁸

Enligt min åsikt ligger styrkan i Hirdmans teoriansatser just här. Genom att sätta ord på det nästan självklara har hon tydliggjort några tankefigurer som ofta återkommer i vårt sätt att tänka kring kön och i vårt sätt att organisera relationen mellan kvinnor och män. Därmed har hon också sagt något viktigt om en kulturell ordning och bidragit till en vidare teoriutveckling. Tolkad på det här sättet kan hennes genusteori bilda utgångspunkten för ett kulturteoretiskt tänkande som kan vara fruktbart för studier av en mångtydig och komplex historisk verklighet.

Det är emellertid inte helt uppenbart att hon ska tolkas så här. Hirdmans resonemang uppvisar både problematiska och mångtydiga drag. En möjlig läsning är att hon vill säga något mycket mera generellt och omfattande både om kulturers och samhällens sociala organisation. För mig blir det här något helt annat än att förstå "genus" som en tankefigur verksam inom ett sammansatt socialt fält. Från en sorts begreppsbildning med en analytisk potential tar hon steget över till en totaliserande teori som blir svår att använda analytiskt i historiska studier. Två punkter i hennes resonemang finner jag särskilt problematiska. För det första tycks hon vilja etablera en uppsätt-

ning generella förklaringar utanför den historiska kontexten. För det andra finns i hennes tolkningar en tendens mot en evolutionistisk och deterministisk historiesyn.

Hirdman beskriver genussystemet som en "grundläggande ordning" som är "förutsättningen för andra sociala ordningar".⁹ Detta uppfattar jag som att hon betraktar den mönsterstruktur som styr förhållandet mellan könen som universell, och att den samtidigt etableras som en generell förklaring till samhällets organisation. I mina ögon är det mycket tveksamt både om vi kan och om vi bör fastslå å priori att kön är mer fundamentalt än andra delar av den kulturella/sociala ordningen. En del människor lutar ganska säkert åt uppfattningen att det i en eller annan bemärkelse förhåller sig på det sättet. Inte desto mindre är den här tesen högst problematisk om den etableras som en generell förklaring och inte bara som en hypotes. Den innebär en universalisering av drag från vår kultur så som dessa sammanfattats av västvärldens feminister under det 20de århundradets senare år. Samtidigt kan den leda till att historiska analyser reduceras till att man testar generella modeller eller till att man utforskar hur förhandsdefinierade modeller fungerar i olika kontexter. Vad jag betraktar som unikt för det historiska tillvägagångssättet, vad som är vårt ämnes styrka, är däremot analysen av en sammansatt och komplex historisk verklighet där en rad faktorer samverkar. En av kvinnohistoriens poänger är för mig just att analysera hur kön konstitueras och hur detta samverkar med och formar andra tankemönster eller institutioner i samhället. Just i de allsidiga och specifika analyserna ligger historikerns bidrag till kunskap om kön och samhälle.

Jag har också haft problem med det begrepp som Hirdman kallar den järnhårda genuslagen.

Trots denna mångfald skapar genus/in/ordningen och de många "kontrakten" ett socialt mönster som vi kan se i varje samhälle, ett mönster som man kan kalla för ett genussystem och som utmärks av två "lagar" eller logiker. (-) I alltmer komplicerade samhällen institutionaliseras denna normalitet till "lag"dignitet.¹⁰

När Hirdman placerar "lag" inom citations-tecken, gör hon förmodligen detta för att hon vill avgränsa sig mot en alltför stark determinism. Likväl är det svårt att komma ifrån känslan att hennes definition ger starka associationer åt det hållet. Åt samma håll lutar det utvecklingsperspektiv som Hirdman tycks lägga på historien. Som alternativ till historiematerialismens betoning av klasskampen vill hon se förhållandet mellan män och kvinnor som en styrande och avgörande faktor i den historiska processen. Hon ser även en viss lagbundenhet i historien. Det "verkar (-) finnas särskild dialektik, så att kriser och ifrågasättanden av dessa logiker föder en ideologisk förstärkning av de abstrakta tankefigurerna 'han' och 'hon'".¹¹ "Genus" – som i utgångspunkten definierades som tankefigur – får här en ganska annorlunda status, nämligen som styrande i det faktiska organiserandet av relationen mellan könen samt för resultaten av den historiska processen.

Gamla mönster reproduceras under förändringsprocessen

Förklaringar grundade på en ahistorisk universalisering och en evolutionistisk historiesyn tycks också skymta när Hirdman tillämpar sin teori på konkreta historiska situationer. I sin genusbaserade tolkning av den svenska välfärdsstaten tecknar hon en entydig och pessimistisk bild av samhällsutvecklingen. De senaste 60 åren har visserligen ändrat genussystemets form från ett "husmoderskontrakt" till ett "jämställdhetskontrakt". Men systemet är det samma, och förklaringen finns först och främst i "genusteorins idé om segregationen som underordningens motor".¹² I sin framställning lägger Hirdman tyngdpunkten vid det sätt på vilket gamla former av segregation dröjer kvar, samtidigt som nya former har uppstått.

Hirdmans tolkning visar att gamla mönster reproduceras under förändringsprocessen. Mot detta har jag inget att invända. Vad jag däremot har svårt att acceptera är entydigheten i den bild hon tecknar och hennes ensidighet i valet av förklaringar. Jag vill inte heller på något sätt avfärda hela hennes analys av

välfärdsstaten. Begreppet "genuskontrakt" tycks vara fruktbart när man vill analysera det sätt på vilket könsrelaterade tankefigurer har inverkat på välfärdspolitikens utformning. Svårare att acceptera är att hon låter kontraktstänkandet ta överhanden och överskugga andra mönster som också framträder under den här viktiga perioden. Hos henne tycks alla bitar passa in i pusslet. Jag anser det vara långt mera problematiskt att sammanfatta de dramatiska förändringar som har skett under det senaste seklet när det gäller samhällsorganisation och den sociala organisationen av förhållandet mellan könen.

Även om jag sympatiserar med många av Hirdmans ansatser, anser jag hennes genusteori i dess mer bastanta tolkning vara olämplig om man vill fånga det historiskt specifika för att därigenom etablera ny kunskap. Om det är den "järnhårda genuslagen" som styr, finns inte mycket utrymme vare sig för de historiska aktörerna eller för den historiska mångfalden. Vad kan det finnas för förändringsperspektiv om historiens förlopp styrs av järnlagar och resultatet är mer eller mindre förutbestämt? Man bör emellertid observera att inte heller determinismen får stå oemotsagd i Hirdmans text. I sina betraktelser över framtiden är hon öppen för att genuslagen kan ändras så att vår tids segregation kan komma att bli "mindre ödesdiger för kvinnorna, därför att det bakom den finns en gemensamhet som tidigare kulturer saknade".¹³ Men hur kan hon med så stor säkerhet fastslå att segregationen i andra kulturer inte kan ha kombinerats med en gemenskap – eventuellt under andra förutsättningar – som har gjort den "mindre ödesdiger" än vad hon förutsätter?

Kön som identitet

Christina Carlsson Wetterberg tar avstånd ifrån Hirdmans teoretiska ansatser. Den kritik hon framför, sammanfaller på viktiga punkter med min egen. Hennes huvudargument är att systemets kännetecken definieras a priori och abstrakt. Därför får teorin också en begränsad förklaringskraft och passar illa för konkreta historiska analyser. Det kan varken fånga aktörerna, det historiskt specifika eller föränd-

ringarna. Ändå tycker jag nog att Wetterberg skjuter över målet med sin kritik. Hon förbiser det tvetydiga, utforskande och sökande i Hirdmans ansatser. Inte heller tycks hon kunna se att en del av Hirdmans insikter är värda att beaktas, även om man inte till fullo accepterar hennes genusteori. Därigenom bidrar hon kanske till att göra åsiktsskillnaderna större än de i verkligheten är.

Detta gäller t ex kritiken av systembegreppet, en av de viktigaste punkterna i kritiken mot Hirdmans ansatser. Wetterberg tycks anse att systembegreppet närmast per definition måste vara funktionalistiskt och att systemtänkande i sig är odynamiskt. Historiker har mycket riktigt associerat systembegreppet med funktionalistiska traditioner. Renodlad är den "en ren primitiv form för tenkning", som det heter i ett tillspetsat uttalande av Jens Arup Seip, en auktoritet på området.¹⁴ Detta uttalande säger emellertid mer om historikernas bristande intresse för teoretiska reflektioner än om systembegreppet i sig. Det finns nämligen systembegrepp som är öppna och mer dynamiska och som fokuserar spänningen mellan balans och sammanbrott, mellan förändring och kontinuitet. Därför är det oriktigt att sociala processer inte kan analyseras i systemtermer. Som jag förstår Hirdman, strävar hon mot ett mera öppet systembegrepp som lägger vikten vid det föränderliga. Jag tycker att detta framgår av de två artiklarna i *KvT*.¹⁵ Att hon trots sina ambitioner att analysera genus som ett öppet system ändå råkar stänga det, är en annan fråga.

Wetterbergs ambitioner sträcker sig längre än till att kritisera Hirdman. Hon ser en spänning mellan teoretisk kunskap om kvinnors underordning och (den historiska) verklighetens mångfald och komplexitet. Hon frågar sig om det över huvud taget är möjligt att utveckla en generell teori utan att man gör våld på komplexiteten i den historiska verklighet som vi studerar. Som så ofta i vår bransch intar hon sin plats mellan de företeelser som hon gör till sitt Scylla och Carybdis. I det här fallet seglar hon mellan Hirdmans strukturalism och Joan Scotts poststrukturalism. Hirdmans ställningstagande avvisar p g a dess inbyggda funktionalism, Scotts för dess idealism och relativism.

Genom att betona diskursen utesluter Scott en verklighet utanför språket, enligt Wetterberg. Scotts dekonstruktivistiska metod läser hon vidare som en upplösning av begreppen och som ett accepterande av "en långtgående relativism".¹⁶ De här invändningarna vill jag återkomma till.

Som Wetterberg formulerar sitt alternativ, består det av två komponenter. För det första utgår hon från ett s k "handlingsinriktat aktörs-perspektiv". Här analyseras kvinnor (och män) som subjekt i komplexa historiska sammanhang. Hon vill studera handlingar utan att låta sig bindas av förutbestämda tolknings-scheman.¹⁷ Enligt henne behöver dock inte en analys av specifika historiska skeenden utesluta förutsättningen att kvinnor varit underordnade. Därför efterlyser hon också en *historisk teori* som belyser "kvinnoförtryckets teoretiska bas".¹⁸

Jag hyser stor sympati för Wetterbergs sätt att ta historieforskningen och de historiska aktörerna på allvar. Med hjälp av allsidiga källor önskar hon gå in i de historiska situationerna och rekonstruera världen sådan den bör ha sett sig för aktörerna själva. Hon vill förklara och tolka handlingsmönster och händelser med utgångspunkt i kontexten, inte i universella begrepp och modeller. Så långt överensstämmer hennes forskningsprogram med mitt eget. Inte desto mindre har jag svårt att acceptera de båda komponenterna i det principiella alternativ som hon formulerar.

Individen fri att tolka sina egna erfarenheter

I etablerandet av ett "handlingsinriktat aktörs-perspektiv" hämtar Wetterberg inspiration hos den amerikanska filosofen *Linda Alcoff*.¹⁹ Alcoff avgränsar sig mot poststrukturalismen, men även mot vad hon betecknar som "kulturell feminism" och som bygger på en essentialistisk förståelse av kvinnlighet. Genom att utgå från begreppet "identitet" anser hon sig kunna undvika såväl essentialismen som dess motsats konstruktivismen.

I likhet med *Theresa de Lauretis* definierar Alcoff en kvinnas identitet som "the product of her own interpretation and reconstruction

of her history, as mediated through the cultural discursive context to which she has access".²⁰ Personliga erfarenheter och praxis utgör därigenom centrala element i identiteten och bildar utgångspunkten för handling. För att kunna beskriva identitetens komplexitet och de möjligheter som erbjuds till individuella val, introducerar Alcoff begreppet "positionalitet". Detta innebär att individen i viss utsträckning är fri att tolka sina erfarenheter samt att rekonstruera sin egen historia. Därigenom kan hon också välja olika positioner som utgångspunkt för sin identitet och sina (politiska) handlingar. Genom att beskriva sin position som jude eller amerikan, som arbetare eller kvinna bidrar man till att definiera sin identitet och sitt handlingsutrymme. Detta kan i sin tur nyttjas som utgångspunkt för att konstruera betydelse; t ex kan man själv delta i skapandet av en ny innebörd hos begreppet kvinnlighet.

Som kärnbegrepp i en handlingsteori ger ett sådant identitetsbegrepp stort utrymme för det agerande subjektet. Men utrymmet är inte obegränsat. I den identitetsskapande processen är individerna enligt Alcoff "both subjects and subjected to social constructions". Det kvinnliga subjektet befinner sig mellan å ena sidan de sociala och kulturella ramar som bestämmer hennes position, å andra sidan sin tolkning och rekonstruktion av den egna historien.

Jag tycker att Wetterberg förtiger Alcoffs poäng på den här punkten. Hon väljer att inte problematisera frågan hur vi som historiker ska kunna konceptualisera det som inte sker i handlingsfältet och som inte kan utläsas på individnivå. Föreställningen att varje handling "innefattar reflektion och överväganden" tycks mig vara en förenkling av det komplicerade samspel mellan rutiner och val som kännetecknar mänskliga handlingsmönster.²¹ Hur ska man förhålla sig till det gytter av konventioner och normer som den enskilda individen knappast är medveten om när hon utför sina dagliga plikter eller deltar i den lokala gemenskapen? Är det inte så att många av dessa handlingar är just rutinmässiga? De utförs därför att man alltid har gjort på det sättet.

Risk för övervärdering av handlingsutrymmet

Själva begreppet position medför enligt min uppfattning en risk att övervärdera både aktörernas handlingsutrymme och deras strategiska val. Om man vill studera den subjektiva erfarenheten inom ett biografiskt projekt eller inom ett ämne där individen står i centrum, kan detta möjligen vara ett användbart begrepp. Mindre lyckat tycks det dock vara inom historiska projekt där samhället står i centrum, där man svårt kan undvika att definiera de förhållanden som individen är "subjected to". Som jag ser det, finns samma gamla fråga kvar: Hur ska man kunna fånga de ofta implicita konventioner och de mentala strukturer som begränsar individens handlingsfrihet och som har en styrande funktion för hennes val? Just denna konservativa och normsättande karaktär har Hirdman velat fånga med hjälp av sina bärande logiker. Hennes begrepp beskriver något av den grund som normstyrda handlingar vilar på och som lätt försvinner om man använder ett handlingsinriktat aktörsperspektiv. I Wetterbergs resonemang saknar jag reflektioner kring denna fråga.

Eller är det kanske det här problemet hon vill angripa när hon efterlyser en "historisk teori"? Förutom sitt aktörsperspektiv önskar hon även ett teoretiskt grepp, en helhetsförståelse av hur kön konstitueras och fungerar i samhället. För mig förblir det dock oklart vad hon i konkreta termer menar med helhetsförståelse, vilken sorts teori det skulle röra sig om. Å ena sidan avvisar hon Hirdmans försök "att leta efter den minsta gemensamma nämnaren för kvinnors underordning".²² Å andra sidan tycks inte hennes ambitioner heller sträva mot t ex *Francis Sejersteds* uppfattning om en historisk teori. Han skiljer mellan en generaliserande teoretisering, d v s vad samhällsvetare opererar med, och en totaliserande, syntetiserande teoretisering, vilket skulle vara historikerns förhållningssätt. Generalisering innebär att man desintegrerar en historisk situation för att därigenom isolera vissa mekanismer som man förutsätts kunna isolera och identifiera även i andra sammanhang. Totalisering innebär däremot "ä gi en samlende, integrerande

framstilling av en individuell historisk situation." De olika förhållningssätten kan också beskrivas som skillnaden mellan att utveckla instrument för att "fånga" en verklighet och att verkligen fånga den.²³

Det verkar som om Wetterbergs idé om en historisk teori mer lutar åt generalisering än totalisering. Samtidigt vill hon generalisera på ett annat sätt. Hon efterlyser ett "klargörande av vissa mer fundamentala antaganden om hur samhällen fungerar och är organiserade, (-) t ex antagandet om livsproduktionens betydelse för könsförtrycket (-)".²⁴ Därmed kan det tyckas som om hon i motsats till Hirdman vill komma fram till en första orsak eller en gemensam bakgrund som styr förhållandet mellan könen i samhället, något som hon själv kallar "kvinnoförtryckets teoretiska bas". Jag vill inte förneka att även en sådan generaliserande teori kan vara fruktbar. Dock förblir det oklart på vilket sätt Wetterberg vill utveckla en sådan teori och samtidigt undvika den determinism och funktionalism som hon reagerar så starkt emot hos Hirdman.

Kön som diskurs

I den diskussion som rör problemen med att konceptualisera kön inom historieforskningen finns viktiga insikter att hämta såväl hos Hirdman som hos Wetterberg. Wetterberg understryker att skillnaderna mellan könen utformas i den sociala praktiken. Genom sin respekt för det historiskt specifika formulerar hon en sund skepsis gentemot ahistoriska generaliseringar och förhandsdefinierade scheman. Hirdmans reflektioner kring genus-systemets mönsterstruktur bidrar å sin sida med viktiga insikter om det regelverk som definierar förutsättningarna för relationen mellan könen. Ingen av dem kan dock ge något tillfredsställande svar på den gamla frågan om hur vi ska klara av att se kön som både kontinuitet och förändring, som både öde och strategi. Som Hirdman utformar sin systemteori får det agerande subjektet och förändringsperspektivet för lite utrymme. Wetterbergs identitetsperspektiv är däremot inte särskilt användbart när man vill fånga de faktorer som begränsar individens handlingsutrymme och

som medför att ordningen mellan könen har en tendens att reproduceras.

Den utmaning som kvinnohistorien står inför, som jag ser det, består i att utveckla en teori som kan fånga det överindividuella, men som samtidigt ger utrymme åt *förändring* och *handling*. I motsats till Wetterberg tycker jag att poststrukturalismen, som den utvecklats i en moderat version av *Joan Wallach Scott*, erbjuder reella ansatser till en sådan teori.²⁵ På samma sätt som Alcoffs identitesbegrepp, inkluderar även Scotts diskursbegrepp samspelet mellan det determinerade och det överskridande. Men det finns en viktig skillnad mellan de två. Enligt Alcoff sker integreringen genom det individuella subjektet, medan de två dimensionerna enligt Scott integreras genom samhällelig verksamhet. I den här verksamheten spelar språket en central roll. Språket är ett formellt system för betydelsebildning som baseras på givna regler, men det ger också möjligheter till skapande, till att uttrycka intentionalt samt till att överskrida givna förutsättningar. Därmed har man att göra med den klivenhet som Alcoff har förbundit med identiteten: klivenheten mellan att vara både "subject of and subjected to social constructions". Scott betonar de samhälleliga faktorerna och den kulturella kontexten. För mig framstår detta som en fördel med hennes teori. Jag uppfattar historia som ett samhällsvetenskapligt ämne och vill understryka att vi som historiska personer tänker och handlar inom en social kontext.

För att illustrera de implikationer som Scotts ställningstagande medför, vill jag hänvisa till en diskussion med *Linda Gordon* i *Signs* 1990.²⁶ Utgångspunkten för den här diskussionen var Scotts recension av Gordons bok *Heroes of their own Lives*.²⁷ Boken var ett banbrytande arbete rörande våld i fattiga familjer i Boston under slutet av förra seklet. Den byggde på rekonstruktioner av socialarbetares rapporter. Gordons perspektiv kan karaktäriseras som "historia underifrån", vilket är bekant såväl från socialhistorien som från kvinnohistorien. Hon ville skildra historien utifrån de fattiga kvinnornas ställning. Hon tog avstånd ifrån den modell som betonar social kontroll, vilken gör kvinnorna till offer och passiva mot-

tagare av socialhjälp. Författarens intentioner var att skildra kvinnorna som självständigt handlande aktörer i sina egna liv – inte som klienter underkastade de villkor som sociala välfärdsinstitutioner hade skapat. Härav också bokens titel, *Heroes of their own Lives*.

I det material som Gordon presenterar, kan inte Scott hitta några belägg för att kvinnorna faktiskt var självständigt handlande aktörer, att de ställde sig över den tilldelade offerrollen. Bokens titel framstår för Scott snarare som en önskan och som en politiskt korrekt formulering än som en källbaserad slutsats. Orsaken till att Gordon hamnar i den här sortens skevläsning, anser Scott, är att hon själv är fångad i ett "social-kontroll-tänkande" trots att hon kritiserar det. Gordon förutsätter att de som utövar social kontroll och de som reagerar på den hämtar sina erfarenheter från två olika "verkligheter". Hon förutsätter även att båda dessa "verkligheter" ska kunna utläsas av de källor som socialarbetarna har producerat.

På den ena sidan ställer hon de sociala myndigheternas representanter. Dessa handlar utifrån en önskan att få bukt med sociala problem och social oro genom utformandet av en familjeinstitution efter borgerliga normer.

På den andra sidan ställer hon de fattiga kvinnorna med deras erfarenheter och intressen formade i den egna vardagliga verkligheten. Med den bakgrunden delade de inte socialarbetarnas föreställningar och moraliska värderingar, enligt Gordon. Det var den egna verkligheten och inte socialarbetarnas normer som bildade utgångspunkten för de fattiga kvinnornas handlingar.

Makten att definiera premisserna för sanning

Med utgångspunkt i diskurs-begreppet introducerar Scott en alternativ conceptualisering av de fattiga kvinnornas handlingsmönster. I stället för att konstruera de autonoma subjekt som man inte finner stöd för i källorna, vill hon se deras handlingar som en "diskursiv effekt", d v s som en effekt av socialarbetarnas konstruktion av *socialpolitiken* med de implikationer detta medför för förståelsen av familj, kön och våld. Hon bygger på *Michel Foucaults*

diskurs-begrepp: en regelstyrd praxis som frambringar kedjor av utsagor och därmed former av kunskap.²⁸ Begreppet innefattar en maktaspekt. Eftersom diskursen baseras på makten att definiera premisserna för sanning, giltighet och relevans, kommer den kunskap som frambringas alltid att vara omstridd. Socialpolitiken kan alltså betraktas som en diskurs med kunskapsformer som fick ett inflytande över de fattiga kvinnornas handlingar. Detta innebär inte, poängterar Scott, att de fattigas handlingsutrymme determinerades av välfärdsorganisationerna, eller att socialarbetarnas definitioner var de enda giltiga. Det fanns en rad tillgängliga diskurser: sexualmoralen med dess krav på renhet, feminismen med dess alternativa förhållningssätt till kön, religionen med dess krav på lydnad etc. Scott understryker emellertid att handling inte kan särskiljas från den kontext som den utspelar sig i; den existerar inte utanför kontexten.

På samma sätt betraktar Scott även andra historiska fenomen diskursivt, d v s kontextuellt. Hon vill inte tala om "erfarenhet" som en objektiv förutsättning eller om "identitet" som en upplevelse av jaget definierat genom behov och intressen. "Politik" kan inte sammanfattas som ett kollektivt medvetande om gemensamma intressen, utan snarare som en process där maktspel och kunskap konstituerar identitet och erfarenhet. Inte heller "makt" kan förstås oberoende av kontexten, d v s som en relation mellan en maktutövare och ett "offer" som befinner sig i en annan verklighet. Däremot finns ett samspel där den underordnade själv är fånge under spelets regler och därför bidrar till att bekräfta över- respektive underordningsförhållandet.

Kön bildar självfallet inget undantag – också denna företeelse vill Scott förstå diskursivt. Kön betraktas därmed inte som ett givet socialt villkor, utan som en regelstyrd praxis vilken skapar mening och frambringar kunskap om könsskillnaderna. Alldeles säkert finns en social organisation av fysiska könsskillnader, men inte i det avseendet att denna speglar vissa fasta och naturliga kroppsliga olikheter och funktioner. Kön – eller "gender" – utgör den kunskap som etableras för att ge mening åt de kroppsliga olikheterna. Kunskap i den här

bemärkelsen blir ett sätt att organisera världen. Den refererar inte bara till idéer, utan även till institutioner och strukturer, till vardaglig praxis såväl som till specialiserade ritualer. I sig är den inte primär i förhållande till den sociala organisationen, men väl en oskiljaktig del av densamma.

Som jag förstår Scott, blir "gender" en regelstyrd praxis som producerar flera typer av kunskap om könsskillnader. Denna kunskap utgörs både av ett sätt att konstruera argument och av ett bokstavligt budskap. Kvinnohistorikernas uppgift blir då att komma åt detta vetande så som det kommer till uttryck genom mänsklig praxis. Detta kan åstadkommas genom textuell analys. Text i det här sammanhanget betyder inte bara litterär text, utan avser alla former av mänsklig praxis. Det här innebär naturligtvis inte att mänsklig praxis aldrig kan förstås som något annat än text. Det innebär bara att mänsklig praxis också kan "läsas" som en källa för de historiska aktörernas vetande om världen och för deras sätt att organisera tillvaron.

Scott ger själv en tvåledad definition av kunskapen om könsskillnader.

Gender is a constitutive element of social relations based on perceived differences between the sexes, and gender is a primary way of signifying gender.²⁹

Jag har kommit fram till en annan tolkning av den här definitionen än Wetterberg. Jag anser inte att den första delen av definitionen rör sociala förhållanden och att den andra rör makt. Enligt min åsikt refererar båda delarna till samma kunskap, den första till det bokstavliga budskapet, den andra sättet att konstruera argument.

Kunskapen om kön yttrar sig explicit i symboler, normativa begrepp, institutioner och subjektiv identitet. Men den yttrar sig även som ett implicit meningsskapande element, t ex som metafor, i begrepp och diskurser som kan verka könsneutrala. Vad Scott också intresserat sig för, är att den här kunskapen finns som en outtalad förutsättning i de diskurser som rör politik och vetenskap. Detta framgår av titeln på hennes bok, *Gender and the Politics of History*.

Ingen verklighet utanför språket?

Genom att utgå från sociala förhållanden och genom att betona kontexten, bidrar Joan Scotts poststrukturalism med en teoretisk ram som i mina ögon är betydelsefull för historiska analyser. Jag tror att det här perspektivet ger insikter som kan bilda grunden för en historisk kulturteori. I det här avseendet är jag uppenbarligen på kollisionskurs med många inom mitt eget ämne. Inom stora delar av den nordiska historikermiljön har postmodernismen kommit att framstå som ett nästan tabubelagt begrepp. För de historiker som uppfattar sig som tryggt förankrade inom ett modernt förnuftsbaseerat paradigm, framstår min syn närmast som ett angrepp på all vetenskaplighet. Kvinnohistoriker har å sin sida funnit viktiga bidrag i Scotts författarskap när det gäller kritik av den objektiviserande historievetenskapen. Detta stämmer för Hirdman och Wetterberg, men också för filosofen Alcoff. För alla dessa tre tycks likväl de kritiska invändningarna väga tyngre; både Wetterberg och Alcoff förkastar explicit Scotts teoretiska ansats som ett användbart alternativ.

I deras argumentering möter jag tre olika invändningar. Den viktigaste syftar på en oklar koppling hos Scott mellan diskursen och de faktiska förhållanden som människor har levt under. Diskursen svävar ofta fritt, hävdar Wetterberg, och det verkar oklart huruvida det existerar någon verklighet utanför språket.

Den andra invändningen rör den status som Scott ger erfarenheter och intressen. Varken Alcoff eller Wetterberg kan acceptera att dessa inte skulle ha någon självständig och objektiv existens utanför den betydelse som de tillmäts i den mänskliga interaktionen.

En tredje invändning, som inte mer än antyds hos Wetterberg, är det försumbara handlingsutrymme som Scotts förhållningsätt erbjuder. På den här punkten är Alcoff mera explicit. Hon hävdar att subjektiva erfarenheter bestäms av krafter på makronivå i det poststrukturalistiska perspektivet.

Wetterberg befinner sig i gott sällskap när hon drar en skiljelinje mellan diskursen och vad hon betecknar som "verkligheten" eller "faktiska förhållanden". Det faktum att post-

Nicola Hicks, Minotaur & woman (1993). Träkol på papper.

strukuralister inte erkänner någon verklighet utanför språket har nästan kommit att bli en standardinvändning mot den sortens analyser. Som jag ser det, reser man i många stycken en skeninvändning. Scotts diskursiva förhållningssätt innebär ett avvisande av föreställningen om objektivt och materiellt baserade erfarenheter och intressen. Men detta innebär inte alls att hon avvisar de sociala förhållandenas betydelse. Den skiljelinje som Wetterberg och andra drar mellan språk och verklighet får lite av samma karaktär som den linje marxismen drar mellan "överbyggnad" och "bas", där "basen" betraktas som mera "verklig" än "överbyggnaden". Scott avvisar mycket riktigt den här sortens dikotomisering. Hon ser språket som en inkörsport för att analysera de objektiva förhållanden i den historiska kontexten. Men därmed hävdar hon inte att allt är språk. Som Scott understryker innebär textualiseringen ett sätt att analysera; den ska inte ses som en antites till eller en ersättning för studiet av sociala förhållanden.³⁰

Under denna skendebatt finns emellertid en principiellt mycket viktig åsiktsskillnad som berör kärnpunkterna i den nutida debatten om kvinnoforskningen. Frågan är om det finns (kvinnliga) erfarenheter och intressen som har en primär existens oberoende av den historiska kontexten. Scott förnekar detta, och vill inte skilja mellan den primära erfarenheten och den betydelse denna tillmäts. Därigenom argumenterar hon också mot det erfarenhetsbegrepp som ligger bakom Alcoffs identitesbegrepp. Varken erfarenheter eller intressen kan förstås oberoende av den betydelse de tillmäts i ett socialt samspel. De kan därför inte heller självständigt bilda grunden för identiteten. Det man räknar som erfarenheter eller intressen är aldrig något självklart eller enkelt. Det är alltid föremål för tolkningar och omdiskuterat – därmed är det också politiskt, enligt Scott.³¹

Erfarenheten en pålitlig källa till kunskap

I mer generella termer är detta en diskussion om essentialism gentemot konstruktivism. Att förutsätta vissa primära erfarenheter innebär

med ett konstruktivistiskt synsätt att man naturaliserar de historiska aktörerna. Scott understryker att detta dessutom innebär att man auktoriserar historikernas kunskapsproduktion. Hon hävdar att ett oproblematiserat erfarenhetsbegrepp har fått dogm-status inom kvinnoforskningen. Det har blivit en odiskutabel premiss som ger legitimitet åt ett kritiskt förhållningssätt. Dokumentationen av kvinnors historia har rubbat de etablerade tolkningarnas krav på objektivitet och sanning. För att ge den nya kunskapen trovärdighet, har kvinnohistorikerna dock etablerat en ny form av objektivitet: De refererar till tidigare kvinnors erfarenheter så som de kan känna igen dem genom sina egna erfarenheter som kvinnor. Som Scott också visar, utgör detta i och för sig inget nytt argument. Även inom den traditionella historietolkningen har inlevelse och identifikation haft stor betydelse. Bl a refererar hon till *Collingwood* som fastslår axiomet att erfarenheten är en pålitlig källa till kunskap eftersom den vilar på en direkt kontakt mellan historikerns vetande och verkligheten. Det ironiska är, enligt Scott, att kritiska förhållningssätt inom historieforskningen, bl a inom den feministiska, har återvänt till en objektiviserande tradition och åter ger "erfarenheten" förklaringsstatus. Scott förkastar den här premissen. I syfte att synliggöra hur subjektpositionen konstitueras, byter hon forskningsobjekt och definierar erfarenheter och intressen som historiska fenomen som själva måste förklaras.

Christina Carlsson Wetterberg argumenterar själv starkt för en historisering när hon avvisar Hirdmans genusteori. Hon avvisar den historiska forskning som tar sin utgångspunkt i en minsta gemensam nämnare för kvinnlig underordning. Hellre vill hon ta sin utgångspunkt i kvinnors och mäns praxis i ett komplext historiskt sammanhang. Därmed har hon formulerat en intention som inte är helt olik Scotts. När hon ändå betecknar Scotts historisering som en "långtgående relativism", medan hennes egen inte är det, tycks orsaken ligga i att hon vill förankra en del av sina förklaringar utanför den specifika historiska kontexten. Hon vill ha en generell teori om hur kön och samhällsorganisation hänger sam-

man, t ex genom att man bestämmer sexualitetens och barnafödandets roll. Vidare vill hon hålla fast vid att det finns objektiva och "materiellt" baserade erfarenheter och intressen, även dessa med giltighet utanför den specifika kontexten. Men är inte en sådan generell teori och sådana föreställningar om objektiva intressen oberoende av kontext just en sorts universalisering som står i ett motsatsförhållande till historisering? Och innebär inte historisering i sig en relativisering i förhållande till föreställningar om universella sammanhang?

Det autonoma subjektets ställning

En annan återkommande invändning mot Scott går ut på att hennes förhållningssätt inte ger något utrymme åt det självständigt handlande subjektet, och att det därmed inte heller rymmer några möjligheter att överskrida historiskt givna förutsättningar. För Alcoff är detta den viktigaste invändningen mot post-strukturalismen. Genom att betona subjektet som diskursiv konstruktion försvinner möjligheten att reflektera över och utmana diskursen. Därigenom upphävs själva begreppet om epistemologiskt betydelsefull och specifik subjektivitet.³²

Frågan om handlingsutrymmet och subjektets ställning var också en av poängerna i debatten mellan Scott och Gordon. Scott kritiserar Gordon för att hon övervärderar betydelsen av individens handlingsutrymme och för att hon betonar föreställningen om autonoma subjekt. Gordon svarade å sin sida att Scott genom att betrakta handling som diskursiv *effekt* tömde begreppet på betydelse. Om aktörerna styrs av diskursen, kvarstår inte många möjligheter för fria val och självständiga strategier.³³

Så vitt jag kan förstå, måste man fästa stort avseende vid den här invändningen mot Scotts teoretiska ansats. Scott avvisar påståendet att det skulle ligga någon form av lingvistisk determinism i hennes förhållningssätt. Om subjektet konstitueras diskursivt, finns ändå ett handlingsutrymme. Att vara subjekt i förhållande till vissa givna existensbetingelser innebär inte att man berövas alla valmöjligheter. Vad det innebär, är att valmöjligheterna inte är o begränsade. Valmöjligheter finns både i konflik-

ter mellan olika diskurser och i motsägelser och mångtydigheter inom var och en av dem. Eftersom diskursen per definition är delad, innehåller den såväl en kollektiv som en individuell aspekt. Den fastsätter premisserna för en möjlig praxis. Men eftersom premisserna aldrig är självklara, utan tvärt emot omstridda, erbjuder de utrymme för självständiga handlingar.

Samtidigt kvarstår några viktiga frågor som jag inte tycker att Scott besvarar på ett tillfredsställande sätt. Problemen har att göra med subjektets ställning. Varifrån kommer de resurser som möjliggör skapande och självständiga handlingar? Kan det finnas utrymme för sådant om inte subjektet tillmäts en viss autonomi, d v s en existens utanför diskursen? *Seila Benhabib* har funnit en träffande formulering i sin analys av postmodernism och feminism: Kan det subjekt som skapar diskurser enbart vara en produkt av de diskurser hon själv har skapat? Finns ingen "doer behind the deed"?

Jag tror att Benhabib har rätt i sin åsikt att en radikal diskursteori gör det möjligt att reducera subjektet till ett språkligt fenomen, så att varje föreställning om intentionalitet, tillräknelighet, självreflexion och autenticitet försvinner. Å andra sidan hävdar inte heller Benhabib något antingen-eller. Det måste finnas en lösning där man varken accepterar det reflexiva och fullt autonoma moderna subjektet eller det fragmenterade postmoderna. Den centrala frågan blir då hur man ska kunna utforma en position där subjektet konstitueras genom diskursen, men ändå inte determineras av den.³⁴

Scotts förhållningssätt är ingen slutgiltig lösning som kan upphäva de tvetydigheter som är förknippade med kön eller de spänningsfält som finns i historiska processer. Någon sådan lösning finns förmodligen inte heller, om den ens vore önskvärd. En stor del av dynamiken i historieforskningen ligger just i svårigheten att röra sig i spänningsfältet mellan det determinerade och det överskridande samt mellan kontinuitet och förändring. Detta hindrar inte att man av praktiska eller principiella skäl kan föredra vissa lösningar framför andra. För mig framstår den diskursinriktade teori som Scott

har utvecklat som mera plausibel än Alcoffs identitetsinriktade. Jag vill därför inte avvisa alla de insikter som Alcoffs bidrag innehåller. Bland annat lämnar hon viktiga bidrag till förståelsen av den subjektiva erfarenheten, vilket tycks vara den svagaste punkten hos Scott. Skillnaden mellan de två förhållningssätten består inte i att den ena handlar om "faktiska förhållanden" medan den andra inte gör det. Båda tar sin utgångspunkt i viktiga aspekter hos verkligheten, och båda kan förmodligen användas på ett fruktbart sätt i historiska analyser. Själv föredrar jag emellertid Scotts förhållningssätt eftersom det tar den sociala interaktionen som utgångspunkt för att bilda kunskap, inte det individuella subjektet.

*Postmodernismen en spegling
av modernismens janusansikte*

Att formulera problem utifrån synbarligen postmoderna tänkesätt har i vissa ämneskretsar i det närmaste varit lika med att be om utslutning ur gemenskapen. Även inom relativt behärskade och sakliga ämnesdiskurser har det postmoderna blivit symbolen för allt det som moderna förnuftsbaseade intellektuella ogillar – relativism, modelförändringar, fransk filosofi och metafysisk spekulatio. Jag har i den här artikeln argumenterat för ett alternativt ställningstagande, dock inte i den bemärkelsen att jag vill förkasta det moderna förnuftsbaseade tänkandet eller upphöja språket till den enda verkligheten. Utan att ge upp min moderna förankring, finner jag det fruktbart att reflektera över några av de dilemman som den postmoderna reaktionen exponerar. Postmodernismen kan bidra till kritiska förhållningssätt inom modernismen.

Utifrån sin förankring inom den kritiska teorin har filosofen och statsvetaren *Agnes Heller* argumenterat för att man kan betrakta postmodernismen som en spegling av modernitetens janusansikte.³¹ Den representerar inte en egen historisk era eller ett tänkande som är främmande för allt modernt, förnuftsbaseat tänkande. Hon tolkar postmodernismen som ett bestämt förhållningssätt till det moderna, eller som en aspekt på det moderna.

Postmodernity is in every respect "parasitic" on modernity; it lives and feeds on its achievements and on its dilemmas.³⁶

Såväl landvinningarna som dilemmana är uppenbara. Vår tids utmaning är, enligt Heller, att skapa grogrunden för politisk handling och politiskt tänkande i en värld där det inte längre är möjligt att hålla fast vid en ensidigt positiv bild av det moderna. Just på den här punkten menar hon att den postmoderna kritiken kan bidra till att man omdefinierar teorier och politiska lösningar, d v s att man "moderniserar" stelnade tankemönster och politiska konstellationer som inte längre fungerar.

Min ambition har varit att argumentera för att ett poststrukturalistiskt förhållningssätt kan medverka till en motsvarande kritik av det moderna projektet kvinnohistoria. De kritiska bidragen finns delvis i förlängningen av välkända historiska metoder. Att lägga vikten vid textuell analys innebär i en mening inte något annat än att vidareutveckla källkritiken – texter och social praxis analyseras också som historiska källor. Inte heller är det något nytt inom historievetenskapen att betona den sociala kontexten, de historiska aktörernas såväl som historikernas egen kontext. Mer främmande, och långt mer provocerande, är det nog att man distanserar sig från en objektiviserande historiesyn. Detta har skapat en ambivalens bland kvinnohistorikerna. Å ena sidan har kritiken av den objektiviserande historiesynen gett legitimitet åt kvinnohistoriens alternativa synsätt. Å andra sidan har den bidragit till att rubba några av kvinnohistoriens viktigaste premisser. Det här gäller föreställningen om ett universellt kvinnoförtryck, men även uppfattningen att kön, klass, identitet och intressen konstitueras oberoende av kontexten.

Scott karakteriserar sådana föreställningar som fundamentalistiska premisser inom kvinnohistorien. Om man avvisar den här kritiken som oförenlig med det förnuftsbaseade tänkandet, gör man avkall på värdefulla insikter. Precis som Benhabib tror jag att den postmoderna kritiken i dess moderata form erbjuder premisser som utan vidare kan integreras både i kritisk och liberal teori. Samtidigt gör hon

säkerligen rätt i att klassificera postmodernismen som en opålitlig allierad. I en utrerad form representerar den en kunskapsteoretisk konkurs som undergräver alla möjligheter till normativ kritik. Om man utrerar det självreflexiva subjektet, försvinner samtidigt såväl möjligheterna att kritisera som att legitimera institutioner, praxis eller traditioner utöver den mycket lokala kontexten.³⁷

Översättning: Asbjørg Westum

NOTER

- ¹ Yvonne Hirdman, "Genussystemet – reflexioner kring kvinnors sociala underordning", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* nr 3 1988. Christina Carlsson Wetterberg, "Från patriarkat till genussystem – och vad kommer sedan?", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* nr 3, 1992. Yvonne Hirdman, "Skevläsning – till debatten om genussystem", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* nr 2, 1993.
- ² Jens Arup Seip, "Modellenes tyranni", Periferi og sentrum i historien. *Studier i historisk metode* nr 10, Universitetsforlaget Oslo 1975. Francis Sejersted, Litt av en historie: Om forholdet mellom humanister og samfunnsvitere" i *Demokratisk kapitalisme*, Universitetsforlaget, Oslo 1993.
- ³ Rolv Danielsen, "Makt och maktstrukturer" i Rolv Danielsen m fl *Historia i belysning, Sex perspektiv på svensk historisk forskning*, HSFR och UHÅ, Uppsala 1988.
- ⁴ Kvinnohistoria i teoretiskt perspektiv: Konferensrapport från det tredje nordiska kvinnohistorikermötet 13–16 april 1989. Uppsala: Department of Economic History 1990.
- ⁵ Tidigare versioner av den här artikeln presenterades som föredrag under kvinnoteoridagarna i Umeå 10–11 februari 1994 och som seminarieinledning i Stockholm, Uppsala och Bø i Telemark. Jag vill framföra mitt tack till kolleger och studenter för reaktioner och diskussionsinlägg. Ett tack riktar jag även till *Dag Album*, Institut för samfunnsforskning, för hans insiktsfulla kommentarer.
- ⁶ Yvonne Hirdman, "Genussystemet" i *Demokrati och makt i Sverige. Maktutredningens huvudrapport*, SOU 1990, nr 44.
- ⁷ Hirdman 1988, s 51.
- ⁸ Att förstå "genus" som tankefigur liknar en uppfattning som man kan hitta inom den kognitiva sociologin, där man just har varit upptagen av begreppsstrukturer som används för att fånga information och lagra den för att senare kunna använda den i konkreta situationer. Många betecknar sådana begreppsstrukturer som "schemata" (schema i singular) och uppfattar dem som fundamentala element i den mänskliga perceptionen. Idén bakom schema-teorierna är att det som vi ser och hör inte har någon betydelse i sig, utan tillförs mening genom de begreppsstrukturer som vi begagnar oss av. Se t ex Per Måseide, *Sosiologi og kognisjon. Sosiale aspekt ved*

kognisjon og kognitiv perspektiv i sosiologien, Universitetet i Bergen, sosiologisk institutt, skrift nr 060092.

- ⁹ Hirdman 1988, s 51
- ¹⁰ Hirdman 1990, s 78-9.
- ¹¹ Hirdman 1988, s 56.
- ¹² Hirdman 1990, s 112.
- ¹³ Hirdman 1990, s 115.
- ¹⁴ Jens Arup Seip, *Utsikt over Norges historie* 1, Oslo 1974.
- ¹⁵ Hirdman 1988 och 1993.
- ¹⁶ Wetterberg 1992, s 39 och 45.
- ¹⁷ Wetterberg 1992, s 46.
- ¹⁸ Wetterberg 1992, s 39.
- ¹⁹ Linda Alcoff, "Cultural Feminism Versus Poststructuralism: the Identity Crisis in Feminist Theory", *Signs*, vol. 13, nr 3 (våren 1988).
- ²⁰ Alcoff 1988, s 434.
- ²¹ Wetterberg 1992, s 42.
- ²² Wetterberg 1992, s 46.
- ²³ Sejersted 1993, s 350.
- ²⁴ Wetterberg 1992, s 36.
- ²⁵ Joan Wallach Scott, *Gender and the Politics of History*, New York, Columbia University Press 1988.
- ²⁶ Joan Scott, Rec. av Linda Gordon, *Heroes of their own Lives*, Linda Gordon Rec. av Joan Scott, *Gender and the Politics of History*. Svar från dem båda finns i *Signs*, vol. 15, nr 4 (sommaren 1990).
- ²⁷ Linda Gordon, *Heroes of their own Lives. The Politics and History of Family Violence*, Viking, New York 1988.
- ²⁸ Definitionen kommer från Poul Lübcke (red), *Filosoflexikonet*, Politikens förlag, svensk utgåva Borås 1988.
- ²⁹ Scott 1988, s 42.
- ³⁰ Joan Scott, "The Tip of the Volcano", *Comparative Studies in Society and History*, 1993, vol 5, no 2, s 441.
- ³¹ Joan W Scott, "Experience" i Judith Butler & Joan W Scott (red), *Feminists Theorize the Political*, New York: Routledge 1992.
- ³² Alcoff 1988, s 416.
- ³³ *Signs* 1990, se not 26.
- ³⁴ Seila Benhabib, *Situating the Self*, Polity Press Oxford, 1992, s 215-18.
- ³⁵ Agnes Heller och Ferenc Fehér, *The Postmodern Political Condition*, Polity Press 1988.
- ³⁶ Heller och Fehér 1988, s 11.
- ³⁷ Benhabib 1992.

SUMMARY

Postmodernism has become a symbol of all that modern rational intellectuals disapprove of – relativism, fashion changes, French philosophy and metaphysical speculation.

Postmodernism may, however, be conducive to critical approaches *within* modernism. Philosopher *Agnes Heller* has described postmodernism as a reflection of the Janus face of modernity. It does not represent its own historic era, nor is it unfamiliar with modern and rational thinking. She holds the view that it is the challenge of our time to esta-

blish a basis of political action and political thinking in a world where it is no longer possible to maintain a one-sided sympathetic attitude to modern things. In this article, Gro Hagemann claims that a post-structural approach may contribute to a similar type of criticism of the modern project of women's history. The criticism is partly inherent in the further application of well-known historical methods. Highlighting textual analysis only entails a further development of source criticism – texts and social practices are also analysed as historical sources. Nor is it a novelty within the scientific study of history to emphasize the social context, be it the context of the agents of history, or that of the historians.

It is surely far more challenging to dissociate oneself from an objectifying view of history. This has created ambivalence among historians concerned with women's history. On the one hand, the criticism of the objectifying view of history has legiti-

zed the alternative approaches within women's studies in history. On the other, it has been conducive to the modification of ideas of the universal oppression of women, and the idea that the constitution of gender, social class, identity and interests is independent of social context.

Postmodern criticism in its moderate form offers prerequisites that may easily be integrated in critical as well as liberal theory. But postmodernism is a fickle ally. It represents epistemological bankruptcy, the undermining of all possibilities of normative criticism. If the self-reflecting subject is eradicated, then the possibilities to criticize as well as legitimize institutions, traditions or practices beyond the very local context will disappear at the same time.

*Gro Hagemann
Institutt for samfunnsforskning
Munthes gate 31
N-0260 Oslo*